

Szenográdi Péter

Szécsény városkörnyékének cigány-lakossága

– Társadalomföldrajzi vizsgálat –

A hazai cigányság száma a legszerényebb számítások szerint is félmillió fő, amely meghaladja a többi itt élő nemzetiség összlétszámának adatát. Ez már önmagában is magyarázza a téma iránti érdeklődést, azonban egyéb fontos szempontok is indokoltá teszik a további cigányság-kutatást.

A létminimum alatt élők között jóval nagyobb az arányuk: részben ennek következménye, hogy szinte minden vizsgálandó tekintetben jelentősen eltérnek a többi etnikum mutatóitól.

A rendszerváltás után új helyzetbe kerültek, ezért a változások mértékének, irányának a meghatározása indokoltnak tűnik.

*Az etnikai kérdés kutatását a térségeinken végigsöprő nacionalista hullám is időszervi-
vé teszi.*

A cigányokkal szembeni ellenszenv hangsúlyozottabb, mint más etnikumok esetében és "internacionalistának" tekinthető.

A velük kapcsolatos kutatás ott különösen indokoltnak tűnik, ahol számuk vagy arányuk az átlagnál magasabb. Nógrád megyét az utóbbi szempontból csak Borsod-Abaúj-Zemplén megye előzi meg, a megyén belül pedig a szécsényi városkörnyéken a legmagasabb a cigányság aránya.

*

Lakásvizonyok

1965-ben a nógrádszakáli cigányok 70 százaléka putriban élt, ma 0,7 százalék (2 fő) él a közelmúltban felszámolt telep megmaradt "házában". A változások néhány helyen már az 1960-as években elkezdődtek. Pilinyben 1960 óta minden cigány új házba költözött, Karancsságon pedig az évtized végén a telepi cigányok fiatalabb generációja betelepült a község üres házaiba. Az 1970-es évek elejétől megkezdtek a telepek felszámolását (Endrefalva, Karancsság) és az egykori lakóik közül többen új községbe települtek. Így jelentek meg a cigá-

nyok Szécsényfelfaluban, Szalmateresen, illetve növelték meg jelentősen a pilinyi cigánylétszámot. Karancsságon a putrik felszámolásával párhuzamosan új telepet is létrehozta (Nógrádmegyeren szintén), ahol többségük ingyen kapott telket és egyéb kedvezményekben is részesültek. – Karancsságon az 1981. évi tanácsi felmérés idején a putrikból álló régi telep mellett sokan már az új telepen, illetve szórványban éltek, ezért az adatok által tükrözött képnél (az országos 11,5 százalék, illetve a megyei 19,8 százalékkal szemben a Karancsságot is magába foglaló 3 falu cigányságának 51,8 százaléka élt telepen) a valóságos kép jobb volt, hiszen a telepi lakások 39 százaléka megfelelőnek minősült.

A városkörnyék egészében még ennél is kedvezőbb képet mutatott. Több községben putrikból álló telep nem létezett, helyette a ludányhalászi példa volt jellemző, ahol az 1970-es évekig két utcában élt a cigányság, majd onnan lassan széttelepült. Természetesen a telepen kívüli házaik egy része sem volt megfelelő lakhely.

Jelenleg a régi telepeken néhol még él 1-2 fő (Nógrádszakál, Rimóc, Nagylóc).

A lakások minősége is sokat javult az elmúlt évtizedekben. 1981-ben még a véletlenszerűen megkérdezett 30 időszerű cigány közül 26 egyszobás lakásban élt, 19 a földön evett. Ugyanott megkérdezett 20-30 év közötti 30 cigány közül 22 fő élt egyszobás lakásban, a fiatalok között pedig már csak 15 fő, további 13 kettő, illetve 2 fő háromszobás lakásban nevelkedett.

Az 1992. évi adatok egyrészt javulást, másrészt településenkénti különbségeket jeleztek. Az 1. táblázat alapjául szolgáló felmérés Pilinyben az összes cigányok lakta lakásra (25 lakás), illetve majdnem ugyanennyi nógrádmegyeri cigány lakásra (20 lakás) terjedt ki, ami az általuk lakott otthonok 14 százalékát jelenti. Többnyire a nógrádmegyeri lakáshelyzet tűnik elfogadhatóbbnak, és hasonló képet nyújt a lakások berendezéseinek, sőt a használati cikkek számának az összevetése is; a 20 nógrádmegyeri család 5 személy- és 2 teherautójával szemben Pilinyben senki nem rendelkezett gépjárművel.

1. táblázat

A lakások jellemzője	Adott jellemzővel rendelkező lakások/össz.cig.lakás	
	Piliny	Nógrádmegyér
1 szoba	5/25	0/20
2 szoba	16/25	18/20
3 szoba	2/25	2/20
3-nál több szoba	2/25	0/20
fürdőszoba	3/25	9/20
konyha	25/25	12/20
vezetékes víz	0/25	2/20
szennyvíz elvezetés	0/25	5/20

Két falu cigányságának lakásvizonyai (1992)

Egészségügy

1965-ben a terület 20 csecsemőhalottjából 8 cigány volt, azonban néhány faluban, főleg ott ahol arányuk is magasabb az átlagosnál kedvezőtlenebbek voltak a halálozási mutatók. Hasonló volt a Karancsságot, Ságújfalut, Szalmatercset összefogó egészségügyi körzetben is, ahol 1981-ben az ott élők 21 százalékát adták a cigányok. A 2. táblázatban szereplő cigány koraszülöttek apáinak 95 százaléka erősen ivott, a cigány terhes anyák 82 százaléka dohányzott, 86 százalék korábban részt vett abortuszon és 50 százalék tudott szülés után szoptatni. A megkérdezett középkorú anyák 40 százaléka, a fiataloké 26 százaléka 15 évnél korábban ment férjhez.

2. táblázat

Év	Élveszületések	Koraszülések	Csecsemőhalálozások
1979	58/22 fő	11/10 fő	1/1 fő
1980	49/27 fő	14/8 fő	0/0 fő
1981	53/23 fő	6/6 fő	4/4 fő

Három falu néhány egészségügyi mutatója (összes/cigány)

Az 1981. évi 4 csecsemőhalottból kettő rokonházasságból származott. Valószínűleg hasonló okból eredő tragédiák gyakoriak lehetnek, hiszen az 1976. évi 0,3 százalékos magyarországi átlaggal szemben az elsőfokú unokatestvérek közötti házasságok gyakorisága a cigányoknál 2-2 százalék között mozog (Czeizel E., 1990.).

Ezért is fontos a térbeli mozgásuk, főleg a kisebb cigányközösségek esetében. A 2. táblázatban szereplő körzet cigányságának több mint felét adó karancssági cigányok körében 1984 és 1992 között csak egy csecsemő halt meg, ami összefüggésbe hozható azzal, hogy a cigányok által ebben az időszakban kötött házasságok 78 százaléka olyan volt, ahol az egyik fél más településről jött.

Szociális helyzet, segélyek

Ezen a téren találkozhatunk a legjelentősebb különbségekkel, akár egy községen belül is. Endrefalván például több mint 80 százalék jogosult valamilyen segélyre, sőt részben a rossz anyagi helyzet miatt 12 gyereket állami gondozásba is kellett venni, ugyanakkor él a faluban olyan cigány is, akinek csak az adóssága 8 millió forint. A segélyek reálértéke korábban magasabb volt, ami mögött helyenként az állt, hogy a papíron aláírt összeg és a ténylegesen felvett pénzösszeg közti különbséget a kérelem támogatóinak jutott.

A segélyekből azonban ma is arányuknál nagyobb mértékben részesednek. 1990-ben Nagylócon a nevelési segély 59 százalékát, a rendszeres szociális segély 37 százalékát, a

rendkívüli gyámügyi segély 41 százalékát, a lakáscélú támogatások 40 százalékát kapták a cigányok, akiknek a lakosságon belüli aránya akkor 14 százalék volt.

Bűnözés

Az ország cigányságából kb. 4,5 százalékkal rendelkező Nógrád 1989-ben az országban elkövetett bűncselekményekből csak 1,5 százalékkal részesedett. Nógrádon belül a cigányok aránya a szécsényi városkörnyéken a legnagyobb, ennek ellenére a 10 ezer lakosra jutó bűncselekmények száma (1992 első 8 hónapjának adatai) alapján a megye 6 városkörnyéke közül az utolsó volt. Igaz a különbségek nem nagyok és azokat a falusias jelleggel meg lehet magyarázni, mégis az adatok alapján úgy tűnik, hogy a cigányok és a bűnözés közé nem lehet egyenlőségjelet tenni. Ez annak ellenére is igaz, hogy a térség több falvában a lopások, garázdaságok 90-100 százalékát ők követik el, mert e tettek általában csak 1-2 család számlájára írhatóak.

Az életkörülményeikkel többnyire csak a bűncselekmények jellege van összefüggésben. A jobb anyagi helyzetben lévőknel ugyan kevesebb bűneset történik, de a törvénytisztelet nem náluk, hanem az iskolázott, normális családi háttérrel rendelkezőknél egyértelmű.

Asszimiláció vagy integráció

Csalog Zsolt szerint a cigány tömegek asszimilációra törekednek és nem integrációra (Csalog Zs., 1991). Véleményének leírása óta azonban számos cigány szervezet kezdte meg működését, ami látszólag ellentmond állításának.

Szécsény városkörnyékének falvai a szervezetek szempontjából 3 csoportba oszthatók.

Az elsőt azok a települések alkotják, ahol nincs szervezetük, a másodikat a Karancsághoz hasonló települések, ahol a Phralipének 50-60 tagja van, igaz tagdíjat nem fizetnek, de több sikeres rendezvényt bonyolítottak le. A harmadik csoportot Endrefalva szemlélteti, ahol az MCDSZ 1991-ben a kisgazdák mögött a falu második legtöbb tagot számláló szervezete volt, elnökük azonban az utolsó lett a helyhatósági választásokon a 14 jelölt közül (a falu 52 százaléka cigány), a választásokon legjobb eredményt elért cigány pedig a 9. helyen végzett. Több településen pedig a tagság jelezte a polgármesternek, hogy jelenlegi vezetőjük helyett magyar elnököt kívánnának.

A megfelelően képzett vezetők hiánya országos probléma, mert a kevés értelmiségi "legtöbbje még azt is letagadja, hogy cigány – tisztelet a kivételnek". A Phralipe cigányszervezet országos ügyvivője, *Hranek Ferenc* által említett kivételek sorába tartoznak Szécsény környékének diplomás cigányai is, azonban amióta az egyik pedagógus Salgótarjánba költözött, azóta a 14 általuk lakta település közül csak egyben élnek soraikból kikerült értelmiségiek. A salgótarjáni cigány-vezető még egy problémát említett, a különböző cigányszervezetek torzalkodásait, az összefogás hiányát. Vezetőik véleményénél azonban még fontosabb maguknak a cigányoknak a véleménye.

Két falu cigánylakosságára kiterjedő kérdőíves felmérés válaszainak csoportosítása. (Az

első kérdés 93 szülőt, ill. nagyszülőt érintett, a többi 131 tizennégy évnél idősebb lakost.)

1. *Hogyan fogadná, ha gyermeke vagy unokája magyarral házasodna össze?*

- a) elfogadná: 72 fő
- b) ellenezné: 6 fő
- c) örülné neki: 8 fő
- d) nem válaszolt: 5 fő

2. *Milyen nemzetiségű?*

- a) magyar: 104 fő
- b) cigány: 16 fő
- c) nem válaszolt: 11 fő

3. *Milyen anyanyelvű?*

- a) magyar: 122 fő
- b) cigány: 5 fő
- c) nem válaszolt: 4 fő

4. *Melyik nyelvet használja gyakrabban?*

- a) magyart: 48 fő
- b) cigányt: 7 fő
- c) mindkettőt egyformán: 71 fő
- d) nem válaszolt: 5 fő

5. *Van-e problémája a magyar lakossággal?*

- a) nincs: 70 fő
- b) nem válaszolt: 61 fő

Az első kérdésben megfogalmazott kapcsolatot a nagyszülők nem támogatnák, a többi kérdésben viszont nem volt lényeges eltérés a szülők és a nagyszülők válaszai között.

Az első kérdésben az "ellenezné" választ adó 6 fő mindegyike cigány nemzetiségűnek vallotta magát, és a cigány nyelvet használja leginkább, bár cigány anyanyelvűnek csak 4 fő tekintette magát. A más etnikumúakkal (ez a területen csak magyarokat fed) való problémát feszegető kérdésre senki nem adott közülnök választ. A 6 főt 2 nagyszülő, 3 munkanélküli és 1 munkahellyel rendelkező szülő alkotta. A szülők fele elvégezte a 8 osztályt.

Az "örülnek neki" választ adók valamennyien magyar anyanyelvű, a magyar nyelvet

gyakrabban használó, 8 osztályt végzett szülők voltak, családonként 2-3 gyerekkel. Hatan magyar nemzetiségűnek vallották magukat, ketten nem válaszoltak. Sajnos közöttük is csak kettő írta le azt, hogy nincs problémája a magyarokkal. A 8 szülő közül kettő munkanélküli, hatan pedig az átlagnál jobban élő vállalkozók voltak.

A magyarokkal való házasságot támogatók a többi megkérdezethez képest iskolázottabban, jobb anyagi háttérrel rendelkezők, ugyanakkor az ellenzők táborát sem a legkevesebb osztályt végzettek alkotják és nemcsak idősebbekből állnak, akad köztük 20 éves szülő is.

A felmérés átfogta az összes pilinyi cigányt, és velük közel azonos létszámban nógrádmegyeri cigányokat érintett.

A válaszok falvankénti eltérései is azt sejtetik, hogy mind az asszimilációra, mind az integrációra törekvés vállalása feltételez egy fejlettségi szintet, ugyanis a válaszok differenciáltsága kizárólag a nógrádmegyeri cigányoknak köszönhető. Pilinyben, ahol nincs 8 osztálynál magasabb végzettségű cigány a válaszok egységesek voltak, minden esetben az *a)* választ jelölték meg, kivételt csak a *4. kérdés* jelentett: a két nyelvet egyformán használó többség mellett néhányan inkább magyarul beszélnek.

A magyarokkal való kapcsolat nem tekinthető teljesen problémamentesnek, ezt a megkérdezett cigányok csaknem felének beszédes hallgatásán túl szerte a falakon látható, és őket rémíszítő feliratok is bizonyítják. Igaz, ezek az országosan megszokottnál ritkábban fordulnak elő és nem tükrözhetik mindenki véleményét, hiszen az utóbbi 1-2 évtizedben 7 településen 35 vegyesházasságot kötöttek, kétharmaduk két szomszédos faluban, Nógrádszakálban (14) és Ludányhalásziban (9, közülük 4 házasság az elmúlt 5 évben) történt. Mindkét település a helyben dolgozó cigányok aránya, illetve Nógrádszakál az iskolázottság terén is megelőzi a legtöbb települést.

A TELEPÜLÉSEK KÖZÖTTI ÉLETMÓDBELI, ISKOLÁZOTTSÁGI, SZOCIÁLIS KÜLÖNBSEGEK MAGYARÁZATA

Néhány település között a különbségek forrását egy-egy család helyzete jelenti. Rimóc például azért előz meg néhány települést egyes mutatók terén, mert él ott egy család, ahonnan az összesen 4 cigány szakmunkás közül hárman éppen tőlük került ki, és a két vegyesházasság egyikét is náluk kötötték.

Az eddigi vizsgálatok során azonban olyan különbségek is mutatkoztak, melyeket nem lehet néhány átlagtól eltérő személy véletlennek is tekinthető jelenlétével magyarázni. Ságújfaluban például 9 érettségizett cigány él, a több, mint kétszer annyi endrefalvi cigány között egy sem.

A különbségek egyik okát a szubjektív tényezők adják: milyen mentalitású családok jelentek meg először, hogyan tudták formálni a később érkezőket, milyen emberek a vezetőik, a települések irányítói, milyen a magyarok és a cigányok közötti viszony. A többek között 6 érettségizettet felmutató karancssági cigányok között sok olyan család is tekintélynek ör-

vend, akik régóta a településen élnek és jó viszonyt építettek ki a magyarokkal. Közülük a Berki család nevével több dokumentumban találkozhatunk.

A második világháború előtt a helyi cigány bíró *Berki János* volt. 1838-ban *Berki Márton* nevű fémművest, 1752-ben *Berki Mihály* alvajdát, két évvel később *Berki György* nevű fővajdát említenek a források. 1720-ban pedig a megye új cigány fővajdája *Berki Ferenc* lett. A falu cigánysága tehát egy olyan családdal él együtt, amelyik századok óta irányította őket a magyar vezetőkkel együttműködve.

Az eltérések másik oka szubjektív tényezőkön túl, a települések ellátottságában keresendő. A térség központja Szécsény, az elmúlt 8 évben a cigányok számának átlagon felüli növekedését könyvelhette el a betelepülések következtében. A pozitív vándorlási mérlegnek, de annak is, hogy az itt élő cigányok között a falusi átlaghoz képest jóval több a vállalkozó és iskolázottnak tekinthető személy egyaránt a térségen belüli legjobb ellátottság az oka. Az itt élők szemlélete is más lehet, erre utal, hogy itt a legalacsonyabb a természetes szaporulatuk, és ez nemcsak az utóbbi években alakulhatott ki, mert a karancssági 25, illetve a nógrádmegyeri 22 százalékkal szemben a szécsényi cigányoknak csak alig 10 százaléka általános iskolás. A jobb ellátottság iránti igény gyors növekedésére mutató tény, hogy van olyan család, ahol a nagyszülők még rimóciként, a fiuk szécsényiként, az unokájuk viszont már a közeli nagyobb város, Balassagyarmat lakójaként született.

A különbségek további magyarázata az előbbi két tényező után a települések elérhetőségében rejlik. A legnagyobb különbségnek ugyanis az tekinthető, hogy az endrefalvi 52 százalékos aránnyal szemben két településen nem élnek cigányok. Endrefalva a városkörnyéken átvezető legfontosabb útvonal mentén található, Hollóköt és Nógrádsipeket viszont csak bevezető utak kapcsolják össze a közlekedési hálózattal.

Ez a két falu még őrzi a cigányok megtelepedésének korábbi elveit: az eldugott, rossz mezőgazdasági adottságú, szegény falvakban az elmúlt századok során csak ideiglenesen jelentek meg. A második világháború után a lakóhelyválasztásuk egykori szabályai is eltűntek, sőt a megüresedett, olcsó házak miatt sokszor éppen azok a települések váltak célponttá, melyeket korábban kerültek. Ezt a folyamatot az állam kedvezményekkel is támogatta, Hollókön azonban a régi palóc házakból álló Ófalu védetté vált, ahol tudatosan törekedtek az egykori falukép és az életmód megőrzésére, így oda cigányok nem költöztek. Nógrádsipek pedig viszonylag távol esett a nagy "kibocsátó központoktól", például Endrefalvától, melynek szomszédsága miatt Szécsényfalfalu nem őrizhette meg korábbi etnikai homogenitását. Igaz az átköltöző cigányok többnyire Pilinyt választották, mert ott már éltek cigányok, és az valamivel nagyobb falu is. A mindkét helységbe érkező cigányok egy része korábban a felszámolt endrefalvi telepen élt. A telepek viszont a kevésbé beilleszkedetteket tömörítették. Így a viszonylag kis létszám mellett az ő átköltözésük is magyarázatot adhat a kedvezőtlen mutatókra.

A városkörnyéken, Hollókön és Nógrádsipeken kívül az előbb vizsgált két falu, Piliny és Szécsényfalfalu, továbbá Rimóc tartozik ahhoz a csoporthoz, melyet a "zsákutcás" községek alkotnak, ahonnan csak egyetlen út vezet más településekre. Ezekben a falvakban nincs vál-

lalkozó és érettségizett a cigányok között, illetőleg Rimóc kivételével szakmunkás sincs. Rimóc közlekedéscsoporthelyi helyzetét javítja, hogy közvetlen szomszédja Szécsénynek, továbbá az említett falvak között a mezőgazdaság lehetőségei itt a legkevésbé rosszak. Részben emiatt a második legnépesebb települése a térségnek, ahol már régóta élnek cigányok. Ezek után már nem meglepő az utóbbi évek jelentős cigány betelepülése a faluba.

Természetesen a forgalmi helyzet a többi tényezővel együtt alakítja ki a területi differenciákat, olykor erősítve, máskor tompítva azok hatásait.

ÖSSZEGZÉS

A cigányság korábbi századokban kialakult helye a társadalmi munkamegosztásban az általános modernizáció miatt felborult. Az utóbbi évtizedekben lassan kiformalódott szerepük: segéd- és betanított munkásként álltak a gyáripár rendelkezésére. A közelmúlt változásai után ismét útkeresés előtt állnak. A cigányok nagy része eddig is a társadalom perifériáján élt, most néhány kivételtől eltekintve még rosszabb helyzetbe kerültek, és az nem lehet vigasz számukra, hogy a nehézségek a társadalom egészét érintik, sőt éppen ez az oka a velük szembeni ellenszenv fokozódásának.

A feszültségek növekedése miatt is szükséges a probléma társadalmi felvállalása, hiszen e nélkül azok lépnek elő "megoldással", akik nem képesek a kérdés összetettségét átlátni. Azt pedig a szécsényi városkörnyék vizsgálata jól mutatja, hogy még egy 24,5 ezer lakosú, 16 településből álló kis területen is mennyire sokszínű lehet a cigányság és mennyire nehéz a helyzetük pontos megértése.

A beavatkozás viszont csak akkor lehet sikeres, ha jól felkészített emberek által történik, akik mögött megfelelő ismeretek állnak. A cigánysággal kapcsolatos ismereteink viszont nem kielégítőek, ezért igen fontos szerep tulajdonítható a kutatásoknak.

A beavatkozás halaszthatatlan és szükséges, rövid távon a feszültségek enyhítése, a szociális helyzet túlzott romlásának a megakadályozása, hosszútávon pedig az iskolázottság javítása lenne a legfőbb teendő.

Alapítvány

A PALÓCFÖLD SZERKESZTŐSÉGE

PALÓCKULTÚRA ALAPÍTVÁNYT

hozott létre.

Az alapítvány célja többek között a **PALÓCFÖLD** folyóirat szellemi műhelymunkájának fenntartása és gazdagítása, díjak, pályázatok alapítása és kiírása, valamint a történelmi Nógrád Megye (Nagykürtös, Losonc, stb.) művelődéstörténeti hagyományainak, szlovákiai magyar nemzetiségű alkotók és a lakosság kulturális feltételeinek javítása is.

Az Alapítvány nyitott bel- vagy külföldi természetes, illetőleg jogi személyek vagyoni (pénzbeli és dologi) adományai előtt, amelyről az Alapítvány Kuratóriuma köteles nyilvánosan elszámolni.

Az Alapítvány támogatóinak nevét vagy a cég címét, kívánság szerint a **PALÓCFÖLD** folyóiratban megjelentetjük, valamint kedvezményes reklámlehetőséget biztosítunk számukra a **Mikszáth Kiadó** könyvein és más, a kiadó által szervezett fórumokon.

Az 1989. XLV. 34. paragrafus szerint csökkentheti az Ön éves adóalapját az Alapítványnak felajánlott pénzüsszeggel.
Az OTP Nógrád Megyei Igazgatóságnál vezetett bankszámlánk száma: 5062-7.

palócföld

KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Chief editor : József Pál
Adress of editorial office:
H-3 101 Salgótarján, Pf.: 270
Tel: (0036) 32-3 14-386, 32-3 11-022

palócföld
KÖZLETI, IRADALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

50 Ft